

הרב חיים דרוקמן

הו זהירין בנטיעות

ראשי פרקים

- א. חיי עולם נטע בתוכנו
- ב. כי תבואו אל הארץ — ונטעתם!
- ג. תכלית המצוה — ישוב ארץ ישראל
- ד. קבלת פני משיח או נטיעה
- ה. נטיעה — דבקות בשכינה
- ו. נטיעה — שורשה באמונה בחי העולמים
- ז. נטיעה — גאולה לעם ולארץ

א. חיי עולם נטע בתוכנו

"הו זהירין בנטיעות" (תנחומא קדושים, ח). במקורותינו לא נזכר כלל עניינן של נטיעות בט"ו בשבט דווקא. כנגד זה מדובר בהרחבה ערכן של נטיעות בארץ ישראל באופן כללי, בלא התייחסות ליום מיוחד בשנה. עם זאת, ט"ו בשבט נזכר כיום בעל מעמד הלכתי משמעותי בחיי האילנות, שכן חמישה עשר בשבט הוא ראש השנה לאילן! משום כך יפה הוא המנהג שפשט בדורות האחרונים, עם שובנו ארצה, לטעת אילנות בחמישה עשר בשבט, ומנהגים יפים ומתאימים — גם אם לא נזכרו במקורות קדומים — יש לקבל בברכה.

מהיכן למדנו על ערך נטיעה בארץ?

ישנה נטיעה אחת, נטיעה א-לוהית הנטועה בקרבנו, והיא המבררת לנו את ערך נטיעותינו האנושיות בארץ. ואיזה? זו תורה שבעל-פה. "וחיי עולם נטע בתוכנו" — מבאר הטור (או"ח סי' קלט) — "זו תורה שבעל-פה". ונטיעה א-לוהית זו מבררת לנו במקומות שונים את חובתנו שלנו לטעת, את ערך נטיעתנו ואת משמעותה.

ב. כי תבואו אל הארץ — ונטעתם!

בפרשת קדושים (ויקרא יט, כג-כה) נאמר:

הוּוּ זְהִירִין בְּנִטְעוֹת

וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריה, שלש שנים יהיה לכם ערלים, לא יאכל. ובשנה הרביעית יהיה כל פריה קדש הלולים לד'. ובשנה החמישית תאכלו את פריה...

מפשוטם של כתובים אלה עולה, שלא באה התורה כאן אלא לצוות על ערלה ונטע רבעי, והפתיחה לפסוקים אלה אינה אלא הקדמה. לאמור: לכשתבואו אל הארץ ותטעו בה עצים — אתם מצווים לנהוג בהם מצוות ערלה במשך שלש השנים הראשונות: "שלש שנים יהיה לכם ערלים — לא יאכל"; ואילו לגבי השנה הרביעית קיימים דינים מיוחדים: "יהיה כל פריה קדש הלולים לד'", וזוהי מצוות נטע רבעי. אם כן התורה באה להשמיענו כאן שתי מצוות.

באה אותה נטיעה א-לוהית, הלא היא תורה שבעל פה הנטועה בתוכנו, ומבררת לנו, שאף הפתיחה היא אמירה תוכנית.

וכך נאמר בתנחומא על פסוק זה (קדושים, ח):

"כי תבואו אל הארץ ונטעתם" — אמר להם הקב"ה לישראל: אף על פי שתמצאו אותה מלאה כל טוב, לא תאמרו — נשב ולא נטע. אלא הוּוּ זְהִירִין בְּנִטְעוֹת, שנאמר: "ונטעתם כל עץ מאכל".

חז"ל תופסים שכאן מצווה אותנו התורה לטעת. וישנה אפילו הדגשה (שם): "כשם שאתם נכנסתם ומצאתם נטיעות שנטעו אחרים — אף אתם — היו נטעים לבניכם", אף אם אין לכם צורך בכך. "שנאמר: 'כי תבואו אל הארץ — ונטעתם'".

חז"ל מדקדקים בכל תיבה שבכתוב ולומדים הימנה, שהרי אין בתורה מלה מיותרת. לשם מה ציינה התורה "ונטעתם"? כלום על מנת להקדים למצוות ערלה ונטע רבעי פתיחה ספרותית יפה! אם התורה מעוניינת לצוות על ערלה ונטע רבעי — תפתח ישירות בציווי? אלא שהמלה "ונטעתם" באה אף היא להורות משהו. מכאן למדו חז"ל שיש מצוה לטעת¹.

1. ראוי לציין כי לפני שנים מרובות היתה הקרן הקיימת לישראל נוהגת להשתמש במחצית הפסוק שהבאנו לעיל, כסיסמת עידוד לנטיעות, במיוחד ערב ט"ו בשבט. וכך נהגה לקרוא ולפרסם את הפסוק: "כי תבואו אל הארץ — ונטעתם!". וזכורני, שהדברים היו נשמעים — כמו כל חצי ציטוט, או כל מובאה שהוצאה מהקשרה — כסילוף התוכן המקורי של הכתוב. שהרי מן הסיסמה משתמע שעם הגיענו ארצה קיימת מצוה לטעת — "כי תבואו אל הארץ — ונטעתם!", וכשאתה מסתכל בכתוב, לכאורה לא מיניה ולא מקצתיה: זו בסך הכל פתיחה למצוות ערלה ונטע-רבעי, כמו שראינו לעיל. כלומר —

ג. תכלית המצוה — ישוב ארץ ישראל

אם כן מן התורה שבעל פה — ורק ממנה — נמצאנו למדים, שיש עלינו חובה מן התורה לטעת. רק באמצעות התורה שבעל פה אנחנו עומדים על כך. אך מהי מטרת הנטיעה?

בשולחן ערוך, חושן משפט סימן קסח, א, מובאת ההלכה הבאה:

שטף הנהר זיתיו, ושתלם בתוך שדה חברו, ואמר הלה — זיתי אני נוטל — אין שומעין לו בארץ ישראל, משום ישוב הארץ...

לפנינו תיאור מציאות: ירדו גשמים רבים, נוצר שיטפון, שסחף שתילי זיתים משדה פלוני ושתלם בשדה אלמוני, בא בעל עצי הזית ותובע את זיתיו בחזרה, שהרי שלו הם. אומרת ההלכה — בארץ ישראל אין שומעין לו. הוא יכול לתבוע בחזרה את התמורה הכספית, אך לא את עצי המקוריים. וכל כך למה? — "משום ישוב הארץ".

פירושו של דבר — מסביר הבית יוסף בטור על אתר:

שאם לא ניתן לו זיתים אלו, הוא יטע אחרים בקרקעו, כמו שהיו נטועים קודם. ואלו ישארו בקרקע זה, ואיכא ישוב ארץ ישראל.

כלומר: בעל הבית, גם אם לא יקבל בחזרה את שתיליו המקוריים — חזקה עליו שיטע אחרים תחתם, שהרי אם היו לו בשדהו שתילי זיתים — משמע שרצה בכך. ואילו האחר, אם ניטול ממנו את הזיתים — לא יטע אחרים במקומם, כשם שלא היו לו זיתים בשדהו קודם לכן. נמצא שבאופן זה אנו מרוויחים עוד עץ בארץ ישראל! וזהו הפשט של "משום ישוב הארץ".²

כאן אנחנו כבר עומדים על ערכן של נטיעות בארץ. כל עץ שניטע מוסיף משהו בישוב הארץ, עץ אחר עץ, "דונם אחר דונם". יש עניין לדאוג שארץ ישראל תהיה מיושבת בכל דרך שהיא, ואני יכול לסייע בכך בנטיעה שלי. יש כאן, איפוא, עניין בעל ערך רב.

בשעה שתבואו ארצה ותטעו בה עצים — חלות עליכם מצוות אלה. באה תורה שבעל פה ומלמדת אותנו, שאכן — הקרן הקיימת צודקת! זוהי הקריאה הנכונה של הפסוק. אכן — יש ויש מצוה לטעת!

2. ובהערת אגב: לגבי כל המתפלפלים אם מצוות ישוב ארץ ישראל נוהגת בזמן הזה אם לאו — יש לזכור: ההלכה הזאת של "שטף נהר זיתיו", מובאת בטור ובשולחן ערוך. הטור והשולחן ערוך עוסקים רק בדינים ששייכים לזמן הזה! ובכן, יש או אין מצוות ישוב ארץ ישראל בזמן הזה?!

הוו זהירין בנטיעות

ואכן, אור החיים הקדוש בפירושו לתורה מוצא בפסוק שהבאנו לא פחות משלש מצוות. וכך הוא כותב:

"וכי תבואו אל הארץ ונטעתם" — ג' מצוות נאמרו כאן: (א) ביאת הארץ, על דרך אמרם — "הכל מעלין לארץ ישראל" וכו'. (ב) לנטוע כל עץ מאכל לשבח הארץ. (ג) לנהוג שני ערלה.

הדברים עולים בקנה אחד עם הגדרתו של הרמב"ן את מצוות ישוב ארץ ישראל — "והורשתם את הארץ וישבתם בה" (במדבר לג, נג). מסביר הרמב"ן "וישבתם" בהוראת ישוב, בניין, פיתוח הארץ, ולא בבחינת ישיבה ריקה בה. בהגדרה זאת, נטיעת עצים כבר כלולה במצוות ישוב הארץ. היא פרט של מצוה כוללת זו, ומסתעפת ממנה. ואור החיים הקדוש מוצא בקבוצת פסוקים זו שבפרשת קדושים מהלך שלם: יש לבוא לארץ, לטעת בה עצים ולנהוג בהן שנות ערלה.

ד. קבלת פני משיח או נטיעה

עד כאן למדנו על המצוה לטעת בארץ, ועל תכליתה של מצוה זו. ברם, עד כמה גדול ערכה של נטיעה בארץ ישראל מלמד אותנו רבן יוחנן בן זכאי באבות דרבי נתן (נוסחה ב, פרק לא):

אם היתה נטיעה בתוך ידך, ויאמרו לך — הרי לך המשיח! בוא ונטע את הנטיעה תחילה, ואחר כך צא והקבילו.

הרי לנו ציור מעניין! אדם עומד לטעת עץ, והנה קריאה: "המשיח בא!". לכאורה — התגובה הטבעית היא — הכל נשמט מן הידיים! ומתחילים לרוץ לקראתו... מדריך אותנו רבן יוחנן: לא כך! אלא סיים תחילה את נטיעת העץ, ורק אחר כך — צא והקבילו.

עוד קודם שנעיין באמירה הזאת עלינו לראות לנגד עינינו מיהו "בעל השמועה". רבן יוחנן בן זכאי הוא ראש וראשון לסוללי הדרך לביאת המשיח! רבן יוחנן הוא אביהן של תקנות יבנה, שיסודן "מהרה יבנה המקדש" (סוכה מא ע"א; סנהדרין כב ע"ב). הוא זה שתיקן מיד לאחר החורבן תקנות השומרות על מנהגי ימות הבית, מתוך אמונה שלימה שמהרה יבוא המשיח ויבנה הבית כבתחילה. ואם כן יש להבטיח שלא תשתכחנה הלכות בית המקדש מישראל. רבן יוחנן איננו "חשוד", אם כן, שלא היה חדור אמונה בביאת המשיח, ומשום כך העדיף אולי ערך אחר על פני זה. אלא שאם נעמיק עתה לעיין בדבר, נראה שרבן יוחנן לא העמיד שני דברים זה כנגד זה: נטיעה והקבלת פני משיח — מה קודם למה? שמא ניתן לומר בעומק, שרבן יוחנן בא לומר — היא גופא! רצונך להקביל פני משיח? בוא ונטע את הנטיעה! כל

הרב חיים דרוקמן

נטיעה בארץ ישראל מקדמת אותך להקבלת פני משיח, כל נטיעה בארץ ישראל סוללת את הדרך למשיח!

הלא זהו יסוד דברי הגמרא בסנהדרין צח ע"א:

ואמר ר' אבא. אינו לך קץ מגולה מזה שנאמר: "ואתם הרי ישראל, ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא".

כשמתקיים פסוקו של יחזקאל, כשיהודים חוזרים ארצה, וארץ ישראל מתמלאת בעצים מבורכי יבול — זהו הסימן המובהק לגאולה. זהו הקץ המגולה, זהו ביטוי לביאת המשיח. כך מלמד אותנו ר' אבא.

ה. נטיעה — דבקות בשכינה

הרי לנו שיש ערך עצום לנטיעה בארץ ישראל. אך מדוע? מהו באמת ערכה העמוק כל כך של מצוה זו? מה משמעותה הרבה?

על הכתוב בקדושים — "כי תבואו אל הארץ ונטעתם", נאמר במדרש בויקרא רבה כב, ג:

רבי יהודה ברבי סימון פתח: "אחרי ד' א-לוהיכם תלכו... ובו תדבקון" (דברים יג, ה) ... וכי אפשר לבשר ודם להלך אחר הקב"ה? אותו שכתוב בו, "ביום דרכך ושבילך במים רבים" (תהלים עז, כ), ואתה אומר — "אחרי ד' א-לוהיכם תלכו"? "ובו תדבקון" — וכי אפשר לבשר ודם לעלות לשמים להדבק בשכינה? אותו שכתוב בו — "כי ד' א-להיך אש אכלה הוא" (דברים ד, כד) ואתה אומר — "ובו תדבקון"!!

בשאלה זו אנחנו נפגשים במקומות נוספים בתורה שבעל פה (ספרי עקב, מט; סוטה יד ע"א). ובאופן כללי התשובה היא, שיש להידבק במידותיו של הקב"ה, וכך הולכים בדרכיו. ואילו כאן מלמדים אותנו חז"ל: כיצד דבקים בקב"ה? איך מקיימים "ובו תדבקון"?

מתחילת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחילה. הדא הוא דכתיב — "ויטע ד' א-להים גן בעדן מקדם". אף אתם, כשנכנסים לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחילה. הדא הוא דכתיב — "כי תבואו אל הארץ — ונטעתם" (ויקרא רבה שם).

חז"ל דורשים את המלה "מקדם" שבמעשה בראשית, כאילו זה הדבר הראשון שעסק בו הקב"ה בעולמו. אף אתם — בשעה שתכנסו לארץ, הוו עסוקים בנטיעות. הרי זה מן הדברים הראשונים שעליכם לעשות, ובכך אתם דבקים בקב"ה, והולכים בדרכיו.

הוֹוֹ זְהִירִין בְּנִטְיָעוֹת

מסופר על מרן הראי"ה קוק (לשלושה באלול ב, אות נג), שהשתתף בחגיגת נטיעות במגדיל³. כיבדוהו בנטיעה הראשונה. "והיה בהתרגשות נוראה, ברעד-קודש. זלגו עיניו דמעות ופניו כלפיד אש, ולא לקח את המעדר, אך בידו טיפל ברגבי האדמה. וכשנשאל על התרגשות זו, שהיא כמו שראוהו בקבלת מלכות-שמים בקריאת שמע — אמר: הרי זו התדבקות במידותיו של הקב"ה, להתעסק במטע הארץ, כדברי חז"ל במדרש רבה, פרשת קדושים". כך הוא הדבר כשחשים בפועל — "ובו תדבקו".

בפגישה הראשונה בין יצחק ורבקה מסופר בבראשית כד, סג:

ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב, וישא עיניו וירא והנה גמלים באים. ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק, ותפל מעל הגמל. ותאמר אל העבד: מי האיש הלזה ההולך בשדה לקראתנו? ויאמר העבד: הוא אדוני. ותקח הצעיף ותתכס.

מביא רש"י: "ויצא יצחק לשוח: לשוח — לשון תפלה".

ובא על כך התיאור במדרש בבראשית רבה ס, יד-טו:

"ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב" — אין שיחה אלא תפלה, שנאמר: "תפלה לעני כי יעטוף, ולפני ד' ישפוך שיחו" ... "ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק" — אמר רב הונא: צפתה שידו שטוחה בתפלה. אמרה — ודאי אדם גדול הוא. לכך שאלה עליו.

וכי למה שאלה רבקה את אליעזר "מי הוא זה"? ובאיזו התרגשות! הדבר עלה לה בנפילה מעל הגמל! מי יודע כמה עוברי אורח נוספים היו בדרך. וכי על כל אחד תהתה מי הוא זה? אלא ראתה שאדם גדול לפניך. וממה התרשמה? מאורח תפלתו.

3. אגב, בזמנו היתה לראי"ה קוק ביקורת קשה על השם "מגדיל". שם זה נזכר בתורה (בראשית לו, מג) כשם אחד מאלופי עשו, וחז"ל מזהים אותו עם רומי. ורומי — הלא היא מחריבת הארץ! אם כן איך אפשר שישבו בארץ ישראל ישא את השם "מגדיל"? לימים, בשנת תשכ"ג אוחדו הישובים הדר-רמתיים, רמת הדר ומגדיל לעיר אחת — "הוד השרון", וכך נתקיים רצונו של אותו צדיק. (ראה עוד: הרב צבי יהודה הכהן קוק, צמח צבי, עמ' קיח; הרב משה צבי נריה, מועדי הראיה עמ' רכב; ה' לוי, אלה מסעי, מבשרת ציון תשס"א, עמ' 211-212, כשביקרו בעתלית, ביקשו הועד שיחליפו את השם לשם עברי. המתשבים טענו ששמו מגדיל, והראי"ה קוק טען שזהו שם רומי — הערת העורך).

הרב חיים דרוקמן

מדגיש כאן בעל העמק דבר: "ותרא את יצחק בעודו עומד ומתפלל, והיה אז כמלאך א-לוהים נורא מאד, וכמבואר, שראתה ידיו שטוחות בתפילה". כלומר — יצחק דבק היה בקב"ה אותה שעה בתפילה.

ואילו הרשב"ם מפרש: "ויצא יצחק לשוח בשדה — לטעת אילנות, כדכתיב: וכל שיח השדה".

כלומר — לפי פירוש הרשב"ם היה יצחק עסוק בנטיעת אילנות, בדאגה לשיח השדה. וכך ראתה אותו רבקה. ראתה את ידיו מטפלות ברגבי האדמה, ראתה את ידיו עוסקות בעצים, נוטעות אילנות, ומזה התרשמה, וגם בזה ראתה אותו כמלאך א-לוהים נורא מאד. היא ראתה את יצחק אבינו דבק בקב"ה בתפילה ובנטיעה, זה אותו עניין עצמו. יצחק היה עסוק בקיום "ובו תדבקון".

על רקע הסיפור על אודות הראי"ה קוק בחגיגת הנטיעות מקבלים דברי הרשב"ם אור חדש. ואנחנו רוצים להדגיש — תפילה ונטיעת אילנות בארץ ישראל, זה היינו הך, אלה הם שני צדדים של הדבר האחד — "ובו תדבקון".

ו. נטיעה — שורשה באמונה בחי העולמים

ועוד נקודה ביחס לנטיעות. בגמ' בשבת לא ע"א אומר ריש לקיש בקשר לששה סדרי משנה:

מאי דכתיב — "והיה אמונת עתיד חוסן ישועות חכמת ודעת ראת ד' היא אוצרו"? אמונת — זה סדר זרעים; עתיד — זה סדר מועד וכו'.

מפרש רש"י במקום:

אמונת זה סדר זרעים — שעל אמונת האדם סומכים להפריש מעשרותיו כראוי.

מה הקשר בין "אמונה" ו"זרעים"? אומר רש"י — סדר זרעים עוסק בתרומות ומעשרות, ובהפרשה זו סומכים על אמונת האדם. אדם נאמן להעיד על פירותיו אם מעושרים הם אם לאו, וסומכים עליו בזאת.

התוספות אומרים בפירושם לביטוי זה:

אמונת זה סדר זרעים — מפרש בירושלמי — שמאמין בחי העולמים וזרע.

לפי פירוש זה יש קשר עמוק מאוד בין "אמונה" ו"זרעים". פעולת הזריעה מבטאת אמונה בחי העולמים, שהרי בהגיון קר — מה משמעות יש לזריעה? על סמך מה פותח החקלאי את האדמה וטומן בתוכה כמות עצומה של זרעים?

הוֹוֹ זְהִירִין בְּנִטְיָעוֹת

אך ורק על סמך אמונתו ובטחונו, שאכן מן הזרע הזה יעלה יבול. "שמאמין בחי העולמים — וזורע".

ואנחנו רוצים להוסיף — בעצם כל זריעה מחייבת אמונה, גם זריעה רוחנית. גם כשזורעים בלבבות — זורעים בדמעה, וצריך אמונה וביטחון ששום דבר אינו הולך לריק, גם אם אין הפירות ניכרים מיד בעין. "שמאמין בחי העולמים — וזורע".

בעצם אין רש"י ותוספות חולקים זה על זה. רש"י מפרש את הבבלי על פי המציאות בבבל. שם אין כל ערך לפעולת הזריעה, אלא יש עניין בהתייחסות מעשית-הלכתית. פירות מגיעים מארץ ישראל, ויש צורך לדעת אם הם מעושרים אם לאו. ואילו התוספות מביאים את הירושלמי, תלמודה של ארץ ישראל. במציאות של הארץ, דברי הירושלמי הם בבחינת התייחסות של הלכה למעשה. בארץ ישראל יש ערך עצום לזריעה ולנטיעה, על כן יש טעם להתייחס ישירות לפעולת הזריעה, כמבטאת אמונה בחי העולמים.

ז. נְטִיעָה — גְּאוּלָּה לַעַם וְלָאָרֶץ

עד כאן עמדנו בדברינו על ערכה של נטיעה אנושית שלנו, על חובתה ומשמעותה — מתוך דברי התורה שבעל-פה, מתוך אותה נטיעה א-לוהית ראשונית שבתוכנו.

וישנה נטיעה א-לוהית נוספת שחובה להזכירה, והיא היא הקובעת את ערך הנטיעות שלנו בארץ בעת הזאת דווקא.

כך בנבואת עמוס ט, יג-טו:

הנה ימים באים נאום ד'... ושבתי את שבות עמי ישראל, ובנו ערים נשמות — וישבו, ונטעו כרמים — ושתו את יינם, ועשו גנות — ואכלו את פריהם. ונטעתים על אדמתם, ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם, אמר ד' א-להיך.

"ונטעתים על אדמתם". הקב"ה שב ונוטע אותנו בארץ, נטיעה חדשה ונצחית, נטיעה א-לוהית. והנטיעה הזאת נותנת את מלוא המשמעות לנטיעה שלנו, שבה ועל ידה מתגשמת נטיעת ריבונו של עולם. כל עץ, כל בית, כל ישוב שאנחנו מוסיפים בארץ — מוציא אל הפועל את הנטיעה הא-לוהית הזאת. מכאן ערכה העצום של כל נטיעה שלנו, הפועלת עם א-ל.

ואם ראינו קודם, שהנטיעות שלנו מגלות את דבקותנו בקב"ה, את הליכתנו בדרכיו, את "ובו תדבקון" שלנו באופן פרטי — הרי מתברר עכשיו שהנטיעות שלנו כיום, כחלק מן הנטיעה הא-לוהית — מהוות את היסוד לדביקות

הרב חיים דרוקמן

א-להית בכלל. הנטיעות הללו יוצרות את הבסיס למילוי יעודנו כעם ד' בעולם, וממילא הן מהוות את היסוד לגילוי שכינה בעולם כולו.

בסוף פרשת לך-לך בבראשית יז, ח אומרת התורה:

ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריד, את כל ארץ כנען לאחוזת עולם, והייתי לכם לא-להים.

מוסיף רש"י רק מלה אחת:

ושם אהיה לכם לא-להים, אבל הדר בחוצה לארץ — כאילו אין לו א-לوه.

נטיעתנו על אדמתנו — היא היסוד לדביקות א-לוהית באופן כללי. זו משמעותה האמיתית של נטיעה בימינו: השתתפות בנטיעה הא-לוהית הזו. וכל זה — מתוך אמונה שלימה שאנחנו חיים בתהליכיה של הנטיעה הזאת, בתוך המהלך הגדול של "ונטעתים על אדמתם", ומתוך כך יתקיים בנו "לא יבנו ואחר ישב, לא יטעו ואחר יאכל..." (ישעיהו סה, כב). "...ולא ינטשו עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם, אמר ד' א-להיך" (עמוס ט, טו).

כך כותב מרן הראי"ה קוק, חזון הגאולה עמ' רכז:

...ואם צרים ואויבים סביב שתו לנו, התשובה שאנו צריכים להשיב על זה היא שקידה גדולה על גאולת הארץ ביתר עוז ותעצומה. לא נניח את אדמת הקודש בשוממותה. חלק אחר חלק מכל החבלים העומדים ושוממים בארץ אבות מוכרחים הם להיגאל על ידי הבנים הבונים...

תנו גאולה לארץ והחיו עמה את נשמת ישראל וקדושת צפייתו הנצחית.